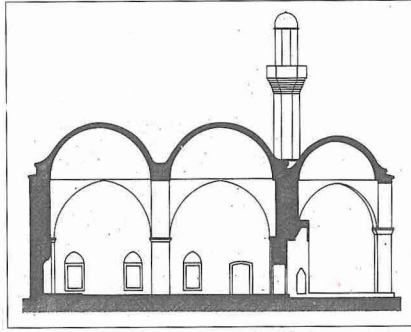

rak hükümdara hediye etmiştir. Onun tarafından yapıldığı kesin olarak bilinen bir diğer önemli eser, günümüzde Yunanistan sınırları içinde bulunan Dimetoka'daki Çelebi Sultan Mehmed Camii'dir (bk. *DİA*, VIII, 262-263). Bu cami Hacı İvaz Paşa'nın 1419'da tasarımını yaptığı, aynı yıllarda Yeşilcami Külliyesi'nin yapımı devam ettiği için başında bizzat bulunamaması sebebiyle inşaatın yürütülmesini Togan b. Abdullah adlı bir mimar vasıtasıyla gerçekleştirdiği bir yapıdır. Ancak yine de kendisini, caminin kuzey kapısı üzerinde yer alan üç satırlık kitâbede "sanatında mahir bir üstat, mühendislerin iftihar ettikleri, mimarların seçkini" şeklinde takdim etmekten geri durmamıştır.

Bu yapılar dışında Hacı İvaz Paşa'nın doğrudan bânisi ve mimarı olduğu başka eserler de mevcuttur. Bursa'nın İmadiye semtinde 1420 yılı dolaylarında inşa ettiği bilinen mescid, medrese ve mektep orta ölçülerde bir külliye oluştuyordu. Paşa ayrıca bu yapılara gelir sağlamak amacıyla bir hanla bir çarşı yaptırmıştır. İmadiye'deki Hacı İvaz Paşa Külliyesi'nin İmadiye (Tavukpazarı) Camii olarak da anılan cami bölümü, hemen yakınındaki Hacı İvaz Paşa (Sandıkçı) Hanı ile birlikte 1957 yılında temellerine kadar yanmış ve daha sonraki yıllarda yeniden inşa edilmiştir. Külliye'nin diğer parçalarından medrese ve mektep ise daha önce yıkılmıştı. Aynı şekilde 1957 yangınından etkilenen ve seksen dükkândan oluştuğu bilinen Hacı İvaz Paşa (İmadiye) Çarşısı da halen mevcut değildir.

Hacı İvaz Paşa'nın hayatının son yıllarında yapımla ilgili olduğu öne sürülen bir başka mimari eser, Türkiye'nin en uzun kâgir köprüsü sayılan Trakya'da Ergene nehri üzerindeki Uzunköprü'dür. İnşasına II. Murad'ın emriyle başlanan ve ancak 1444 yılında tamamlanabilen köprünün yapımına karar verildiği yıllarda Hacı İvaz Paşa'nın vezirliğinin devam ettiği ve köprünün kurulacağı sahayı tesbit edip ana plan şemasını belirlediği sanılmaktadır. Ancak inşaatın başlamasından bir süre önce vezirlikten azledilmiş ve köprünün yapımında katkısı sadece fikrî düzeyde kalmıştır. Köprünün korkuluk taşlarından birinin üzerinde bulunan, Hacı İvaz Paşa'nın adının teşhis edilmeye çalışıldığı kitâbeyi yüzyıllardan beri çok aşınmış olduğundan doğru şekilde okumak mümkün değildir.

Bazı araştırmacılar, Hacı İvaz Paşa'nın II. Murad nezdinde siyasî itibarını kaybe-

Dimetoka'daki Çelebi Sultan Mehmed Camii'nin kesiti

dip görevden uzaklaştırılmasında, siyasî sebeplerin yanı sıra inşa ettiği eserlerde sultanın adından çok kendi adını ön plana çıkarmasının ve kitâbelere kapıkulu hiyerarşisi sınırlarını aşarak kendi adını methiyelerle yazdırmasının da rolü olabileceğini kaydederler. Hacı İvaz Paşa, bir mimar olarak Osmanlı mimarisinin erken dönemine damgasını vurmuş bir şahsiyettir ve inşa ettiği eserlerle Türk sanatı tarihinde özel bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Memduh Turgut Koyunluoğlu, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935, s. 93-96, 123, 146, 175; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 75-76, 106, 137-140; Süheyl Ünver, *Yeşil Türbesi Mihrâbı*, İstanbul 1951, s. 7-11; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Geneva 1956, s. 75; İsmail Hakkı Balkas, *Tarihî Ergene ve Uzunköprü*, İstanbul 1958, s. 27-35; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 46-124, 244-245, 289, 353; a.mlf., "Dimetoka'da Çelebi Sultan Mehmed Camii", *VD*, III (1956), s. 13-16; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 98-105; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarîsinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 423-451; Fr. Taeschner, "Preliminary Materials for a Dictionary of Islamic Artists", *AI*, V (1938), *Suppl. I*, s. 5-8; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", *TD*, X/14 (1959), s. 25-58.

ZEKİ SÖNMEZ

HACI İVAZ PAŞA

(ö. 1156/1743)

Osmanlı sadrazamı.

Belgrad yakınlarındaki Yagodina'da doğdu. Asıl adı Mehmed olup mühründe babasının adı Nâsirüddin olarak belirtilmiştir. 1689'daki Belgrad Seferi sırasında henüz küçük yaşta iken Alâiyeli Gül Yüsuf Ağa'nın hizmetine girdi. İvaz lakabıyla anılması bu hizmete verilmiş şekliyle ilgili ol-

malıdır. Efendisinin öldürülmesinden sonra yine Alâiyeli Koca Ebûbekir Ağa'ya intisap etti. Onun vezirlikle Cidde'ye tayininde (1721) kethüdâsı idi. Hac farızasını da bu sırada yerine getirdi.

İvaz Mehmed Ağa, 25 Şâban 1143'te (5 Mart 1731) İstanbul gümrük emniyeti vazifesine getirildi (BA, A.RSK, nr. 1571, s. 9). Daha sonra başbâki kulu olduğu da belirtilmektedir. 1733 yılı Ocağında çavuşbaşılık görevinde bulunuyordu (BA, Ali Emîrî, I. Mahmud, nr. 65). Hekimoğlu Ali Paşa'nın ilk sadâretinden azli ve Gürcü İsmâil Paşa'nın sadârete tayini sırasında vezirlikle rikâb-ı hümayun kaymakamlığına getirildi (12 Temmuz 1735, BA, *Atık Vüzerâ Defteri*, nr. 2, s. 40). Aynı yıl 25 Ekim'de Vidin Kalesi'nin muhafazası şartıyla Niğbolu sancağına tayin edildi. Bu görevde iken özellikle Niş Kalesi'nin asker ve erzak bakımından takviyesiyle buraya bir idarecinin gönderilmesi tavsiyesinde bulunduysa da sadâret kethüdâsı Osman Hâlisâ Efendi'nin Avusturya'nın ahdi bozmayaacağına dair itirazı sonucunda bu ikaz ve tavsiyeleri dikkate alınmadı. Ancak 1737 Temmuz sonlarında Avusturya ordusu Niş'i işgal edip Vidin'e doğru ilerlemeye başladı. Timok nehri üzerinde meydana gelen çarpışmada İvaz Mehmed Paşa Avusturyalılar'ı durdurdu (BA, MD, nr. 142, s. 291). Daha sonra 28 Ekim'de Krayova fethedildi. Bu başarıları üzerine ekim sonunda Vidin seraskerliğine getirilen İvaz Mehmed Paşa Avusturya kuvvetlerini takip ederek Fethülsîlâm Kalesi'ni geri almayı başardı.

1738 yılı baharında Adakale'nin kuşatmasına girilen Hacı İvaz Paşa, Mehâdiye'de baskına hazırlandığı haberini aldığı Avusturya ordusuna karşı yürüyüşe geçti. Mehâdiye Savaşı tam bir zaferle sonuçlandı. Bunun ardından yeniden Adakale'yi kuşattıysa da askerin hazırlıksız olduğunu görerek Fethülsîlâm'a çekildi. Fakat kendisinden habersiz kuşatmanın kaldırıldığını öğrenen Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa tarafından görevinden alındı. Çok geçmeden Avusturyalılar'ın tekrar saldırıya geçmesi ve yeni tayin edilen seraskerin bu mevzide tutunamaması üzerine sadrazam Hacı İvaz Paşa'yı eski görevine iade etti (9 Temmuz 1738). Bütün askerî erkânla Tuna'yı geçerek Mehâdiye Kalesi üzerine yürüyen İvaz Paşa kaleyi üçüncü defa alırken Adakale'yi de kuşattı. Adakale 15 Ağustos'ta teslim oldu, bu arada Yenipalanka da fethedildi.

Muhalliflerinin aleyhindeki çalışmalarını önlemek amacıyla İstanbul'a dönen Sad-

razam Yeğen Mehmed Paşa bunu başaramayarak azledilince sadâret mührü 12 Zilhicce 1151'de (23 Mart 1739) Hacı İvaz Paşa'ya gönderildi. Sadâret kaymakamı vezir Ahmed Paşa, 8 Nisan'da Edirne dışında bulunduğu İvaz Paşa'ya sancak-ı şerifi teslim ederken yeni sadrazamın otağında yapılan görüşmelerde barış girişimlerine güvenilmemesi ve Belgrad'ın geri alınmasına çalışılması kararlaştırıldı.

Belgrad'a yürüyen Osmanlı ordusu, Hisarcık Boğazı'nda 22 Temmuz'da yapılan büyük çarpışmada sadrazamın gayretleriyle Avusturya kuvvetlerini bozguna uğrattı. Belgrad önlerine gelindiğinde Hotin'in ve ardından da Yaş'ın düştüğü haberleri alındı. Buna rağmen girişilen kuşatmadan önce donanmanın Tuna sahillerini tutması ve Hekimoğlu Ali Paşa'nın da kuşatmaya katılması ordunun cesaretini arttırdı. Bunun üzerine Fransa büyükelçisi M. de Villeneuve'in aracılığıyla başlatılan barış görüşmelerinde sadrazam Belgrad'ın hâlihazır durumu ile teslimini şart koştu. Sonuçta, kırk güne yaklaşan kuşatmanın barış antlaşmasıyla bitirilmesi kararlaştırıldı. 1 Eylül 1739'da imzalanan ön mukaveleyle Belgrad'ın beş güne kadar tahliyesi ve teslimi, taraflar arasında on gün içinde barış şartlarının düzenlenmesi kabul edildi ve 7 Eylül günü Belgrad tekrar geri alındı. 18 Eylül'de Avusturya ile imzalanan yirmi yedi yıllık ve yirmi üç maddelik antlaşmaya göre Belgrad ve Şebeş Osmanlılar'a iade edilirken cephanelik, kışla, tabya gibi yeni tesisler yıkılacaktı. Tuna ve Sava nehirleri de iki devlet arasında sınır kâbul ediliyordu (BA, HH, nr. 58471, 58472). Barış arayışlarını sürdüren Rusya ile de aynı gün on beş maddelik bir antlaşma imzalandı. Buna göre Hotin ve Yaş geri alınıyor, Azak Kalesi yıkılarak arazisi tarafsız hale getiriliyor, Rus savaş gemilerinin Azak ve Karadeniz'e girme yasağı devam ederken Büyük ve Küçük Kabartay topraklarının bağımsızlığı tanınıyordu (BA, HH, nr. 58455, 58456-A).

Belgrad Seferi'nden başarıyla dönen İvaz Mehmed Paşa I. Mahmud tarafından iltifatla karşılandı. Ancak bir süre sonra İstanbul'da meydana gelen olaylar sadrazamı güç durumda bıraktı. İstanbul'da sadrazam sarayının da etkilendiği yangınlar, şiddetli kış şartları, iâşe darlıkları umumî hoşnutsuzluğa yol açmıştı. 6 Haziran'da sipah pazarında bazı yeniçeri grup-

ları isyan edip esnafı ve halkı tehditle Kazancılar'dan Etmeydanı'na doğru ilerlemişler, ancak kolayca dağıtılmışlardı. Bundan iki hafta sonra alacağını isteyen bir yeniçerinin borçlu yahudi tarafından zorba ilânıyla linç edilmesi olayı, bunu farklı şekilde basit bir hadise olarak padişaha aktaran İvaz Mehmed Paşa'nın görevden alınması ile sonuçlandı (27 Rebül-evvel 1153/22 Haziran 1740). Sadrazamın azlinde son olayı iyice araştırmadan ve aslını öğrenmeden padişaha bildirmesinin, devlet işlerinde gevşek davranıldığı iddialarının ve kızlar ağası Hacı Beşir Ağa'nın aleyhtar tutumunun etkili olduğu belirtilmektedir.

Hacı İvaz Paşa azledildikten sonra Mekte şeyhülharemlîği ve Habeş eyaleti ilâvesiyle Cidde sancağına tayin edildi. Buraya Mısır yoluyla gitmesi uygun görüldüğünden kendisine bir kalyon sağlanıncaya kadar Rodos'ta oturması bildirildi (BA, MD, nr. 147, s. 162, 194). Ancak İvaz Paşa, daha önce Alâiyeli Koca Ebûbekir Ağa'nın kethüdâlığıyla bulunduğu Cidde'nin havasının kendisine yaramadığını bildirip başka bir tarafa naklini istediğinden 31 Temmuz 1740'ta kalesinin muhafazası şartıyla Girit'te Hanya muhafızlığına gönderildi. Burada beş buçuk ay kaldıktan sonra 1741 yılı Ocak ayı başlarında Selânik, Şubat ayı başlarında Bosna valiliğine getirildi (a.y., nr. 147, s. 219, 327, 355). İki yıla yakın Bosna'da bulundu; 1742 yılı Ağustos ayı ortalarında Karlı-ili sancağı ilâvesiyle Eğriboz muhafızlığına tayin edildiysede bu görev başkasına verildiğinden Eylül ayı sonlarında Kandiye muhafızlığına ve 16 Nisan 1743'te yeniden Hanya sancağına nakledildi (a.y., nr. 149, s. 21, 57, 160). Temmuz ayı başlarında da İnebahtı muhafızı oldu (a.y., nr. 150, s. 50); aynı yıl içinde vefat ederek burada defnedildi.

Kaynaklarda cesur, vefalı ve gayretli bir idareci olarak belirtilen Hacı İvaz Paşa genellikle "fâtih-i Belgrad" lakabıyla anılmaktadır. Sağlığında kendisine "evliya ağa" da denmiş, ölümünden birkaç yıl sonra tamiri için açılan kabrinde cesedinin çürümemiş olduğu görüldüğünden bu inanış halk arasında yaygınlaşmıştır. Oğullarından İbrâhim Beyefendi iki defa şeyhülislâmlık, Halil Paşa sadrazamlık yapmış, Ali Bey sipahiler ağası olmuştur. Ermin Beyefendi adlı diğer bir oğlu da hâcegândan olan İvaz Mehmed Paşa'nın nesli "İvaz paşazâdeler" olarak sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 142, s. 291; nr. 143, s. 172; nr. 147, s. 162, 194, 207, 219, 327, 355; nr. 149, s. 21, 57, 160; nr. 150, s. 50; BA, *Tahvil Defteri*, nr. 5, mükerrer s. 68; BA, *Atik Vüzerâ Defteri*, nr. 2, s. 40, 43; BA, A.DVN Mühimme, nr. 950, s. 12, 19-20; BA, A.RSK, nr. 1571, s. 9; nr. 1572, s. 95; BA, A.NŞT, nr. 1378, s. 16-17, 82; BA, HH, nr. 58455, 58456-A, 58471, 58472; BA, Ali Emîrî, I. Mahmud, nr. 65, 411, 432, 1141, 1152, 2025, 2061; BA, İbnülemin-Hariciye, nr. 1829; BA, Cevdet-Hariciye, nr. 7184; 1730 *Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdî Tarihi* (nşr. Faik Reşit Unat), Ankara 1943, s. 49; Râgıb Paşa, *Fethiyye-i Râgıb Paşa*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3655/II, vr. 13^b-25^a; Subhî, *Târih*, tür.yer.; a.mlf., *Târih-i Belgrad: Müzâkerât-ı Sulhiyye Târihçesi*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2100, tür.yer.; Seyyid Mehmed Hâkim, *Târih*, TSMK, Bağdad, nr. 231, II, vr. 344^b-345^b; Mustafa Münîf, *Zaferânâme-i Münîf: Fethi-nâme-i Belgrad*, TSMK, Hazine, nr. 1139, vr. 28^b-36^a; Musaffâ Mustafa, *Sultan I. Mahmud Devri Vekâyi'nâmesi*, TSMK, Revan, nr. 1324, vr. 2^b-3^a, 4^a, 6^a; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 32, 39, 67-68, 74-84, 87-95, 97-98, 103; Hasib Üsküdarî, *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 620, vr. 43^b; Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 101; Nesih Kirmânî, *Târihçe-i Osmânî*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 1018, vr. 12^b, 82^b; *Hadikatü'l-uûzerâ*, s. 65-68; Mehmed Şem'î, *İlâveli Esmârü't-tevârih maa zeyl*, İstanbul 1295, s. 102; *Manastır Vilâyeti Salnâmesi* (1308), İstanbul 1308, s. 69; Ahmed Refik [Altınay], *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı: 1100-1200*, İstanbul 1930 → İstanbul 1988, s. 156; K. Mikes, *Türkiye Mektupları: 1717-1758* (trc. Sadettin Karataş), Ankara 1944, II, 146, 151-153, 188; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 350-354; a.mlf., "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik", *TTK Belleten*, IV/16 (1940), s. 514-515; T. Abdülbakioğlu, *İvaz Mehmed Paşa* (mezuniyet tezi, 1963), İÜ Ed.Fak., Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 650, tür.yer.; Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı*, İstanbul 1984, s. 2; A. Z. Hertz, "The Ottoman Conquest of Ada Kale 1738", *Ar.Ott.*, VI (1980), s. 151-210; A. H. de Groot, "Mehmed Paşa, 'İwağ'", *EP* (İng.), VI, 995.

FİKRET SARICAĞLU

HACI KILIÇ CAMİİ ve MEDRESESİ

Kayseri'de

Sulçuklular dönemine ait külliye.

Mevcut iki kitâbesine göre, II. Keykâvus'un emriyle Selçuklu emirlerinden Ebû'l-Kâsım b. Ali et-Tûsî tarafından 647 (1249-50) yılında yaptırılmıştır. Külliye'nin adının nereden geldiği bilinmemekte, Hacı Kılıç'ın Ebû'l-Kâsım-ı Tûsî'nin lakabı olabileceği düşünülmektedir (Gabriel, I, 52).

Külliye cami ile medreseden oluşmaktadır. Her iki yapı da kesme taştan inşa